Ulkoasiainvaliokunta, eduskunta 4.4.2018

Asia: HE 199/2017 vp, HE 202/2017 vp, HE 203/2017 vp tiedustelulait

Ihmisoikeusliiton lausunto

Ihmisoikeusliitto kiittää mahdollisuudesta antaa lausunto siviilitiedustelua (HE 202/2017 vp), sotilastiedustelua (HE 203/2017 vp) ja tiedustelutoiminnan valvontaa koskevista hallituksen esityksistä (HE 199/2017 vp). Tässä lausunnossa keskitymme erityisesti ulkoasiainvaliokunnan toiminnanalaan.

Ihmisoikeusliiton arvion mukaan siviili- ja sotilastiedustelua sekä tiedustelutoiminnan valvontaa koskevalle lainsäädännölle on Suomessa tarvetta. Tiedustelutoiminta puuttuu luonteensa vuoksi yksityiselämän suojan piiriin kuuluviin asioihin kuten kirjeenvaihtoon ja muuhun viestintään. Kansainvälisten sopimusten mukaan yksityiselämään ei saa puuttua mielivaltaisesti tai laittomasti. Uusi lainsäädäntö selkeyttäisi tiedustelun toimivaltuuksia ja vastuita.

Tiedustelutoiminnassa tulee huomioida perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Tiedustelutoiminnan valvonnan osalta lakiesitykset sisältävät kansainvälisten ihmisoikeussopimusten edellyttämät hallinnon sisäisen valvonnan, parlamentaarisen valvonnan, tuomioistuinvalvonnan ja erillisen valvontaelimen elementit. Tiedusteluvaltuutetun on syytä olla mahdollisimman itsenäinen toimeenpanovallasta ja resursseiltaan riittävän vahva. Ihmisoikeusliitto on esittänyt kriittisiä huomioita tiedusteluvaltuutetun liian heikosta asemasta tuomioistuinmenettelyissä lausunnossamme eduskunnan lakivaliokunnalle.

Ihmisoikeusliitto pitää positiivisena sitä, että hallituksen esityksessä laiksi sotilaallisesta tiedustelusta (HE 203/2017 vp) on asetettu tiedustelulle suhteellisuuden (5 §) ja vähimmän haitan (6 §) vaatimukset. Lisäksi lakiesityksessä erikseen kielletään tiedustelutoiminnan kohdentaminen syrjivällä perusteella (8 §). Näiden yleisten periaatteiden toteutumista tiedustelutoiminnassa on seurattava aktiivisesti sekä tuomioistuinmenettelyissä että tiedustelumenetelmien käytössä.

Sekä sotilaallisen- että siviilitiedustelun kohteet ovat luonteeltaan usein kansainvälisiä. Lakiehdotuksissa kansainvälinen yhteistyö on käsitelty pintapuolisesti (HE 202/2017 vp, § 57; HE 203/2017 vp. § 19), vailla tarkkaa säätelyä. Esimerkiksi kansainvälisessä tietojen luovuttamisessa ei tehdä erotteluja erityylisten eikä eri menetelmin kerättyjen tietojen välillä. Hallituksen esityksessä mainitaan, että yllä mainitut yleiset periaatteet koskevat myös kansainvälistä yhteistyötä ja että ”Suomen kansallista etua arvioitaessa tulisi huomiota kiinnittää myös vastaanottajavaltion tai luovuttajavaltion ihmisoikeustilanteeseen ja kansainvälisten ihmisoikeussopimusten noudattamiseen” (HE 203/2017 vp, s. 214). Lakiehdotusten ja niiden esitöiden perusteella on mahdotonta arvioida, miten esimerkiksi kidutuksen kieltoon liittyviä vel-

voitteita tullaan soveltamaan tiedustelutoiminnan kansainvälisen yhteistyön yhteydessä. Aiheesta olisi syytä teettää lisäselvitys vielä ennen lain säätämistä. Velvoite ihmisoikeuksien huomioimisesta olisi syytä kirjata molempien lakien pykäliin kansainvälisestä yhteistyöstä.

Kansainvälisen yhteistyön heikko säätely ulottuu myös kansainvälisen toiminnan valvontaan. Tiedusteluvaltuutetulla tulee olla mahdollisuus puuttua myös kansainväliseen tietojen vaihtoon, mikäli se ei ole lainmukaista. Tiedusteluvaltuutetun tehtävien kuvauksen (7 §) ensimmäinen kohta laillisuuden valvonnasta sekä 15 § tiedustelumenetelmän käytön keskeyttämisestä ja lopettamisesta koskevat ainoastaan tiedustelumenetelmiä. Kansainvälistä tietojen vaihtoa ei ole määritelty tiedustelumenetelmäksi kummassakaan, siviili- tai sotilaallista tiedustelua koskevassa lakiesityksessä. Hallituksen esityksessä (HE 199/2017 vp) kansainvälisen yhteistyön katsotaan kuuluvan tiedusteluvaltuutetun valvonnan piiriin. Lakiesitystä olisi syytä muuttaa niin, että kaiken kansainvälisen tiedusteluyhteistyön (ml. tietojen vaihto) lainmukaisuuden valvonta kuuluu tiedusteluvaltuutetun toimialaan. Tämä voidaan tehdä ainakin kahdella tavalla: joko määrittelemällä kansainvälinen tietojen vaihto tiedustelumenetelmäksi sekä siviili- että sotilastiedustelua koskevissa lakiesityksissä tai muuttamalla tiedustelumenetelmän lainmukaisuuden valvonta (7 §) ja käytön keskeytys tai lopettaminen (§ 15) tiedustelutoiminnan lainmukaisuuden valvonnaksi ja tiedustelutoiminnan keskeyttämiseksi tai lopettamiseksi.

EU:n perusoikeusvirasto on raportissaan (2017) pitänyt nimettömien ilmiantojen mahdollisuutta olennaisena osana tiedustelutoiminnan valvontaa. Lakiesityksessä säädetään ainoastaan kantelusta (11 §), missä vaadittavana tietona on kantelijan nimi ja yhteystiedot. Hallituksen esityksen perusteluissa todetaan, että myös nimettömät ilmiannot voivat johtaa tiedusteluvaltuutetun omatoimiseen valvontatoimintaan. Nimettömästä ilmiannosta ja sen käsittelystä olisi syytä säätää myös laissa joko osana kantelua koskevaa pykälää tai omana pykälänään.

Kaari Mattila
pääsihteeri

Matti Jutila
Ihmisoikeuksien asiantuntija